

УДК 336.71

Ситник І. П.
Бодарева Т. І.

Національний університет харчових технологій

**СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ
В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Уточнено економічний зміст банківських платіжних систем, охарактеризовано основні їх види. Досліджено сучасний стан банківських платіжних систем в Україні. Розглянуто проблеми модернізації банківських платіжних систем в умовах глобальної фінансової кризи. Розроблено стратегію модернізації банківських платіжних систем в Україні.

Ключові слова: банківська платіжна система, розрахунки, фінансово-економічна криза, стратегія, модернізація, банк.

Постановка проблеми. За умов розвитку сучасних інформаційних технологій банківські платіжні системи набувають особливого суспільного значення, оскільки це не лише ключовий компонент фінансової системи будь-якої країни, але й запорука розширеного відтворення всього національного господарського комплексу. Водночас це сфера, яка безпосередньо піддається випробуванням та викликам глобальних фінансово-економічних криз. Перебіг подій валютно-фінансової кризи 2008 р. в Україні та світі продемонстрував необхідність підвищеної уваги центральних банків до таких факторів монетарної стабільності, як управління потоками банківської ліквідності, стимулювання внутрішніх заощаджень та забезпечення довіри до банківської системи. Це вивело на перше місце питання, що стосуються мінімізації ризиків і підвищення ефективності банківських платіжних систем як матеріальної основи інтенсивнішої трансформації заощаджень в інвестиції та забезпечення безперебійного процесу платежів в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях питання модернізації й удосконалення банківських платіжних систем в умовах фінансово-економічної кризи майже не вивчалось. Окремі аспекти вдосконалення банківських платіжних систем на сучасному етапі розвитку світової фінансової системи висвітлювали Т. Адабашев, Т. Ковальчук, В. Кравчук, В. Лук'янов, Ю. Тараненко, Д. Хоружий та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині низка питань ефективності та вдосконалення функціонування банківських платіжних систем в умовах фінансово-економічної кризи потребують подальших досліджень. Порушена проблематика вимагає також системного аналізу і комплексного пошуку шляхів оптимізації взаємодії комерційних банків України з міжнародними платіжними системами та мінімізації ризиків, пов'язаних із цією діяльністю.

Мета статті полягає у дослідженні стану, проблем та розробленні стратегії модернізації банківських платіжних систем в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне функціонування безпечної та надійної банківської платіжної інфраструктури знижує витрати на обмін товарами та послугами, сприяє підвищенню стабільності фінансового сектора і розширенню доступу до фінансових послуг. Зважаючи на надзвичайну важливість банківських платіжних систем, вони підлягають регулюванню не тільки з боку центральних банків, але й також спеціалізованих міжнародних організа-

цій, зокрема таких, як Комітет по платіжним та розрахунковим системам, підрозділ Банку міжнародних розрахунків, МВФ, Світовий банк тощо. Важливість банківських платіжних систем збільшилася протягом останніх років на фоні стрімкого зростання кількості й обсягу фінансових розрахунків. Більше того, рівень фінансових інновацій та досягнення у сфері інформаційних і комунікаційних технологій сприяли реорганізації національних та міжнародних платіжних систем. Глобалізація та НТП призвели до значних змін у цій сфері та нових викликів, тому дуже важливо приділити значну увагу новим рисам платіжних систем.

Насамперед слід зазначити, що у науковій літературі мають місце різні (залежно від обраних дослідниками критеріїв) визначення банківської платіжної системи. Найбільш поширене розуміння банківської платіжної системи визначає її як метод проведення ділових операцій в економіці. Також існує тлумачення платіжної системи як «механізму переказу коштів від однієї особи іншій за законами, правилами та стандартами, що визначають права, обов'язки та відповідальність учасників» [1, с. 33]. Із виникненням віддалених розрахунків та безготівкових коштів постає необхідність присутності посередника, що виконує переказ депозиту або вимог про відшкодування боргових зобов'язань. Зазначені функції беруть на себе комерційні банки. Заповнивши нішу в ланцюзі розрахунків між покупцем та продавцем, банки пропонують нові форми і види розрахунків залежно від потреб платників та покупців, що супроводжується розробленням відповідної нормативної бази. Платіжна система являє собою «сукупність правил, установ та технічних механізмів для переказу коштів» [1, с. 34]. Платіжну систему можна визначити й як «сукупність коштів, які необхідні для дотримання зобов'язань, що виникають унаслідок здійснення економічної діяльності» [2, с. 53].

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платіжна система – це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система [3].

На нашу думку, оптимальний підхід до розуміння сутності банківської платіжної системи полягає в трактуванні її як набору платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними та організаційними правилами

і процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів [2, с. 55].

Під час вивчення платіжних систем можна виділити різні критерії їх класифікації, до основних з яких належать: склад учасників і спосіб їх взаємодії; форма власності; ступінь підпорядкування учасників; види застосовуваних платіжних інструментів; терміновість переказів та розміри платежів; сфера розповсюдження.

Загальні принципи для організації платіжних систем, відомі як «стандарти Ламфалуссі», були проголошені на початку 90-х років минулого століття та оприлюднені Банком міжнародних розрахунків і відображають мінімальні стандарти проектування та функціонування платіжних систем, головним чином, із позиції управління ризиками, а також нагляду за ними з боку центральних банків [4, с. 17].

Водночас виклики та загрози глобальної фінансово-економічної кризи зумовили очевидну необхідність виробити нову стратегію функціонування банківських платіжних систем.

Модернізація банківської платіжної системи України передбачає, перш за все, якісні зміни та чітку компонентну ієрархію у фінансово-платіжній системі країни загалом. У конкретному виразі йдеться про такі складники національної платіжної системи:

Національна система електронних платежів Національного банку України (НСЕП або СЕП).

Внутрішньобанківські платіжні системи.

Програмні комплекси, що забезпечують автоматизацію роботи банків, – «Операційний день банку».

Система «клієнт – банк», яка забезпечує електронні розрахунки та гарантує своєчасність та оперативність платежів на міжбанківському рівні.

Система здійснення масових електронних платежів шляхом використання пластикових карток (СЕМП).

Кожна із зазначених платіжних систем виконує свою функцію, має певну специфіку і виконує роль у якісному забезпеченні здійснення розрахунків. Водночас Національна система електронних платежів Національного банку України є фактично базовою для всіх інших систем.

Найважливішою особливістю сучасної національної платіжної системи (НПС) є практичне завершення переходу від платіжних систем, що базувалися на переважаючому використанні паперових документів, до електронних систем платежів. Попри те, що традиційні безготівкові платіжні інструменти (чеки, платіжні доручення, авізо тощо) поки ще достатньо розповсюджені на вітчизняних теренах, усе більш виразною тенденцією стає використання електронних платежів [5, с. 50]. Саме даний інноваційний стрибок в інформаційно-технологічному забезпеченні функціонування НПС відкриває реальну можливість для практичного вирішення найбільш важливої проблеми – формування концепції єдиного платіжного простору в національних економіках.

На території України застосовуються спеціальні платіжні засоби, емітовані членами внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем. Їх емісія в межах країни проводиться виключно банками-резидентами, які мають ліцензію НБУ на здійснення таких операцій та уклали договір із внутрішньодержавною або міжнародною платіжною системою.

Серед внутрішньодержавних систем масових електронних платежів в Україні існують

Національна система масових електронних платежів «ПРОСТІР» (попередня назва НСМЕП), «Укркарт», одноемітентні (внутрішньобанківські) платіжні системи, впроваджені окремими вітчизняними банками.

«ПРОСТІР» (НСМЕП) – внутрішньодержавна банківська багатоемітентна платіжна система масових платежів, яка була створена за підтримки й за ініціативи Національного банку України, де розрахунки за товари і послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються з використанням спеціальних платіжних засобів за технологією, що розроблена Національним банком. До спеціальних платіжних засобів «ПРОСТІР» належать платіжні картки та мобільні платіжні інструменти [6, с. 98].

Нині банки України беруть активну участь у міжнародних платіжних системах. Відповідно до чинного законодавства [3; 7], міжнародна платіжна система – це платіжна система, у якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом, та яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн, забезпечує переказ грошей з однієї країни в іншу. Найвідомішими у світі банківськими платіжними системами є VISA International, American Express, Diners Club International, MasterCard International. Зараз найбільшою міжнародною платіжною організацією у світі є VISA International, на яку припадає 60% ринку банківських карток. Другою за світовими показниками є MasterCard International, яка володіє 30% світового ринку [8, с. 33].

Аналіз статистичних даних роботи СЕП щодо переказу грошових коштів між банками свідчить про те, що система протягом останніх років задовольняла потреби її учасників у переказі коштів. Однак необхідність модернізації банківських платіжних систем в Україні зумовлена такими причинами та факторами:

процесами розвитку у фінансовому й нефінансовому секторах економіки, що формують нові потреби в платіжних інструментах і послугах та створюють нові можливості їх використання, а саме появу нових банківських продуктів і послуг, формують нові умови конкуренції, збільшують доступність фінансових послуг;

усвідомленням зростаючих ризиків банківської платіжної системи в умовах фінансово-економічної кризи, пов'язаних зі значним рівнем тінізації безготівкових розрахунків, збільшенням кількості шахрайства та хакерських атак у банківських платіжних системах;

значним рівнем відкритості економіки України та процесами входження країни в європейський платіжний простір.

Ураховуючи вищезазначене, модернізація банківських платіжних систем в умовах фінансово-економічної кризи – це передусім гарантування стабільного й безпечної розвитку банківської системи у цілому, а тому є ключовим завданням для окремих держав та міжнародних фінансових організацій.

На нашу думку, основні стратегічні напрями щодо модернізації банківських платіжних систем в Україні з урахуванням міжнародного досвіду у цій сфері мають полягати у такому:

Залучення найбільших банків до участі в платіжній системі «ПРОСТІР», яка є загальнодержавною, надійною та використовує у роботі смарт-картки. Для цього на державному рівні потрібно прийняти рішення про фінансування витрат на модернізацію програмного забезпечення під обслу-

говування карток «ПРОСТІР» для можливості підключення банків до цієї системи.

Для ефективного функціонування та забезпечення надійності платіжна система повинна бути розроблена з адекватним контролем несанкціонованого доступу чи втручання в дані платіжного балансу. За даними неофіційної статистики [8; 9], карткові шахраї щорічно викрадають в українців близько 2 млн дол. Проблема безпеки коштів на кратках є актуальною, оскільки в Україні емітуються переважно досить дешеві картки, тому банківським установам для забезпечення надійності та уникнення ризиків шахрайств доцільно посилити системи захисту на операції з пластиковими картками, а також активно впроваджувати емісію смарт-карток.

Особлива увага щодо безпеки функціонування банківських платіжних систем повинна бути приділена таким заходам, як: забезпечення фізичної та технологічної безпеки процесу виробництва карток, процесування трансакцій та забезпечення процесу авторизації; шифрування інформації за картками під час передачі каналами зв'язку; перевірка процесів зберігання, виробництва та відправки карток і PIN-конвертів; обмеження та розмежування рівнів доступу співробітників до інформації за картками у системі банку; контроль над дотриманням правил безпеки та збереження інформації в банку, процесинговому центрі; створення спеціалізованої структури, що аналізує ризики та безпеку карткового проекту.

Для відвернення шахрайств вважаємо за дієве здійснювати: вироблення загальної стратегії та цілей конкретного карткового проекту; ідентифікацію клієнта під час оформлення заяви на виготовлення картки; виготовлення, отримання картки і PIN-коду клієнтом; упровадження програм із запобігання шахрайству; моніторинг операцій у режимі реального часу; захист фінансової інформації про рух коштів на карткових рахунках для забезпечення максимальної конфіденційності; роботу з персоналом для виявлення спроб шахрайства на ранніх стадіях; виявлення та розслідування фактів здійснення шахрайських трансакцій; взаємодію з вищими ланками управління для оперативного процесу прийняття рішень; постійну співпрацю між банками та платіжними системами.

Реалізація вищеперерахованих заходів у процесі модернізації банківських платіжних систем дасть змогу прискорити платежі, мінімізувати ризики та уникнути шахрайств, оптимізувати рух коштів банків на рахунках, спрямувати ресурси, що вивільнилися, на фінансовий ринок і, зрештою, підвищити рентабельність діяльності вітчизняних банків.

Посилення державного контролю і нагляду за діяльністю в Україні банківських платіжних систем, зокрема за діяльністю системно важливих платіжних систем, що можуть спричинити системні порушення на внутрішньому та міжнародному ринках, удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів щодо надійності й ефективності платіжних систем. Міжнародні фінансові установи, зокрема Банк міжнародних розрахунків та Європейський центральний банк, визнають провідну роль банківських платіжних систем для підтримки фінансової стабільності країни. З огляду на це та для сприяння безперервному й ефективному функціонуванню платіжних систем центральні банки світу розпочали здійснювати нагляд (оверсайт) за платіжними системами.

Нагляд (оверсайт) за платіжними системами – це діяльність центрального банку з моніторингу, оцінювання платіжних систем та в разі необхідності ініціювання змін щодо їх діяльності для забезпечення безперервного, надійного й ефективного функціонування відповідних систем [10].

Для подальшого успішного розвитку національного карткового ринку необхідно впровадити концепцію єдиного національного платіжного простору (ЄНПП) в Україні з пріоритетом вітчизняних правил щодо всіх внутрішньодержавних операцій за платіжними картками. Основою концепції, на думку більшості науковців та експертів, повинно стати положення, що всі операції, здійснені в межах України із застосуванням емітованих вітчизняними банками платіжних карток усіх платіжних систем, розглядаються як внутрішньодержавні й повинні підпорядковуватися національним правилам та бути технологічно оброблені (процесовані) в Україні за повним операційно-розрахунковим циклом (маршрутизація авторизаційних запитів, обчислення клірингових сальдо, розрахунок з банками-учасниками). Це надасть можливість населенню здійснювати операції з платіжними картками, випущеними українськими банками, на кожному українському терміналі чи у системі банкоматів [11, с. 48].

Основні принципи єдиного національного платіжного простору: використання відкритих міжнародних стандартів персоналізації карток і передачі даних (ISO, EMV); установа єдиних національних операційних правил на ринку платіжних карток; наявність єдиного національного клірингового центру для обробки всіх внутрішньодержавних операцій; виконання Національним банком України функції єдиної розрахункової установи; запровадження єдиних міжбанківських комісій (interchange fee) для аналогічних карткових продуктів різних брендів, введення єдиних клірингових тарифів; визначення єдиної еквайрингової мережі, що забезпечуватиме прийом карток національних і міжнародних брендів у всій торговельній мережі.

Таким чином, у разі впровадження Концепції банківська карткова система в Україні буде повністю прозорою для всіх її учасників, включаючи держателів карток. Головна роль у реалізації запропонованої Концепції єдиного національного платіжного простору має належати Національному банку України, який розробляє, узгоджує з банками та затверджує національні правила і стандарти проведення операцій із використанням платіжних карток та подання їх на внутрішньодержавний кліринг і встановлює правила і процедури врегулювання спірних ситуацій між банками-учасниками.

Нині в країнах Єврозони на завершальній стадії перебуває формування SEPA (Single European Payments Area, Єдина Європейська Платіжна Зона) – єдиного платіжного простору в євро, який надаватиме можливість європейському громадянину здійснювати грошові перекази в межах зони євро з єдиного банківського рахунку, з використанням єдиного набору платіжних інструментів, з однаковими часовими обмеженнями, з такою ж простотою, вартістю та рівнем безпеки, як і в межах національного ринку. Під час упровадження Концепції в життя слід урахувати також і досвід створення SEPA (протоколи, процедури й ін.), адже український платіжний простір не може бути ізольованим від європейського [11, с. 50].

Висновки. За результатами виконаного дослідження зазначаємо, що модернізація банківських платіжних систем в умовах фінансово-економічної кризи – це передусім гарантування стабільного й безпечного розвитку банківської системи у цілому, тому є ключовим завданням для окремих держав та міжнародних фінансових організацій. Основні стратегічні напрями щодо модернізації банківських платіжних систем в Україні розроблено й обґрунтовано такі: 1) залучення найбільших банків до участі в національній системі електронних платежів, яка є загальнодержав-

ною, надійною та використовує в роботі смарт-картки; 2) посилення систем захисту на операції з пластиковими картками; 3) підвищення рівня державного контролю і нагляду за діяльністю в Україні банківських платіжних систем (оверсайт), удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів щодо надійності й ефективності платіжних систем; 4) упровадження концепції єдиного національного платіжного простору (ЄНПП) з пріоритетом вітчизняних правил щодо всіх внутрішньодержавних операцій за платіжними картками.

Список використаних джерел:

1. Адабашев Т.К. Платіжні системи: проблеми господарсько-правового забезпечення функціонування та розвитку: [монографія] / Т.К. Адабашев. – Харків: Право. – 2015. – 242 с.
2. Ковальчук Т.Т., Лук'янов В.С. Сучасні платіжні системи: [монографія] / Т.Т. Ковальчук, В.С. Лук'янов. – К.: Знання, 2010. – 190 с.
3. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. BIS Report of Committee on Interbank Netting Schemes of the central banks of G10 countries – Lamfalussy Report Part C «Minimum-Standards for the Design and Operations of Cross-border and Multi-Currency Netting and Settlement schemes» // Basle. – 1990. – Publ. № 4, November. – P. 17.
5. Лук'янов В. Оптимізація платіжних систем в умовах фінансової кризи / В. Лук'янов // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2009. – Вип. 115. – С. 49–51.
6. Електронні платіжні системи: [навч. посіб.] / Ю.О. Тараненко [та ін.]. – К.: Три К. – 2013. – 229 с.
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Ринок карткових платежів України: міжнародний досвід та національне регулювання / В. Кравчук, О. Прем'єрова // Аналітичний звіт. – К.: АДЕФ-Україна. – 2012. – 60 с.
9. Хоружий Д. Стійкість банківської системи України в контексті внутрішніх та зовнішніх викликів / Д. Хоружий // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015. – Вип. 1. – С. 44–51.
10. Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ від 15.09.2010 № 426 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Балакіна Ю. Оверсайт платіжних систем: сутність і напрямки впровадження в Україні / Ю. Балакіна // Вісник НБУ. – 2014. – № 7. – С. 44–50.

Сытник И. П.

Бодарева Т. И.

Национальный университет пищевых технологий

СТРАТЕГИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ БАНКОВСКИХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Резюме

Уточнено економічне содержание банківських платіжних систем, охарактеризовані основні їх види. Исследовано сучасне становище банківських платіжних систем в Україні. Рассмотрены проблемы модернізації банківських платіжних систем в умовах глобального фінансового кризиса. Разработана стратегія модернізації банківських платіжних систем в Україні.

Ключевые слова: банківська платіжна система, розрахунки, фінансово-економічний кризис, стратегія, модернізація, банк.

Sytnyk I. P.

Bodarieva T. I.

National University of Food Technologies

THE STRATEGY OF MODERNISATION OF BANK PAYMENT SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS

Summary

Clarified the economic substance of banking payment systems, described the main types of them. The current state of bank payment systems in Ukraine is investigated. It is considered problems of modernisation of bank payment systems in the conditions of global financial crisis. It is developed a strategy of modernisation of bank payment systems in Ukraine.

Key words: bank payment system, payments, financial and economic crisis, strategy, modernisation, bank.